

Noves tendències en la legitimació social de la informació

Josep Gifreu i Pinsach

Presentació

Malgrat el risc d'apreciacions parcials, provisionals i en part subjectives, he cregut convenient de plantejar en aquesta ocasió una sèrie de reflexions sobre un camp teòric i sociològic pràcticament verge, almenys en aquestes latituds sud-pirinenques. Es tracta de la profunda transformació que està experimentant el vell concepte d'informació, quan les últimes tecnologies electròniques i informàtiques ens van reclamant no sols la pertinença del terme aplicat a les seves activitats, sinó fins i tot la centralitat. El periodisme tradicional ha deixat d'ostentar el monopoli de la informació. Ja no es reclama tant el dret a la informació, com a garantia de llibertat, sinó cada vegada més com a garantia d'accés al saber, al coneixement.

En aquesta línia, plantejaré en primer lloc el canvi d'estatut de la informació a través d'alguns fenòmens especialment significatius, i segonament raonaré la hipòtesi d'un canvi de legitimació de la informació que es va refermant aquests anys.

Canvi d'estatut de la informació

Començaré per assenyalar, en aquest primer apartat, tres fonòmens distints, que poden passar com a índex simptomàtic dels canvis que es produeixen en el camp de la informació, i que tenen lògicament un gran pes en la transformació del concepte tradicional. També presentaré després un esquema de comprensió global del canvi.

a) Tres fenòmens-índex

1) La professió periodística, en crisi

Fins fa poc, era generalment acceptat que el periodista detentava el monopoli de la informació sobre fets d'actualitat i d'interès per al públic. El periodista era anomenat el professional de la informació.

Però ara és fàcil d'observar dos fenòmens concomitants:

- La informació sobre els grans fets d'interès mundial sol ser servida per un nombre de periodistes cada cop més reduït, ja que només unes poques organitzacions (grans

agències i algun diari) poden sostenir les enormes despeses d'una cobertura informativa mundial (les quatre grans agències occidentals tenen en total només uns 2.500 periodistes!).

- La informació més "casolana", la més pròxima i útil a la vida quotidiana dels ciutadans, és servida cada cop més per una infinitat de nous "proveïdors" (especialment, bancs de dades, bancs d'imatges, videotext i teletext), que ja no tenen res a veure amb el periodisme tradicional.

Així, molts dels "serveis d'informació" ja disponibles, sobretot en les societats més industrialitzades, són fornits per institucions i persones alienes al periodisme. Més encara, en la mesura en què s'introdueixin els sistemes telemàtics, cada consumidor o abonat es convertirà en un aprenent de periodista, ja que haurà de cercar i d'alguna manera construir la informació pertinent, d'acord amb els seus interessos.

2) *Desplaçament cabdal en la doctrina del "Free Flow"*

Quan en plena segona guerra mundial es dissenyava als EU la doctrina sobre la lliure circulació de la informació ("Free Flow of Information") en el món, l'objecte del seu interès bàsic era d'arrabassar l'hegemonia de les dues agències occidentals de notícies més importants, la francesa Havas i especialment l'anglesa Reuter. El mateix director d'Associated Press publicà el 1942 un llibre, titulat "barriers Down", en què propugnava obertament la "rebellió" contra el monopoli de les dues agències. El 1944, la patronal de la premsa dels EU fa aprovar al Congrés una declaració que estableix "oficialment" la doctrina de la "llibertat mundial d'informació" (equivalent a l'absència de restriccions de les notícies d'arreu del món), doctrina que posteriorment els EU faran assumir per l'ONU a la Conferència de Ginebra de 1948 sobre llibertat d'informació.

Bé, però quan el 1984 (40 anys després), els EU anuncien la seva sortida de la UNESCO, al·legant que aquest organisme ja no defensa la llibertat d'informació, el centre d'interès bàsic dels EU ja no rau en la circulació de les "Notícies", sinó en la transferència d'informació sense restriccions de cap mena, com a única via per a garantir un mercat mundial per a la seva indústria en punta, que és la indústria de la informació (en forma de "dades", de "software" o de "know-how", etc.). Aquest concepte supera el més tradicional d'indústries culturals, i de fet determina quin és el nucli de la seva estratègia industrial/comercial bàsica: la innovació tecnològica permanent, com a font de creació de dependència.

3) *La formulació d'un nou concepte: la societat d'informació*

A principis dels 60, tant als EU com al Japó comencen a sorgir diversos intents de comprendre (sociòlegs) i de quantificar (economistes) les societats industrialitzades en termes de nivells de "coneixement" i/o d'"informació". Resseguim-ne alguns passos.

Estats Units: hi ha un primer intent de Fritz MacLhup ("The production and distribution of knowledge in the United States", 1966), i un de segon vuit anys després, ja més afinat, que justament es titula "The Information Economy" (Marc U. Porat, 1974); a aquestes aportacions d'economistes, s'hi afegeixen les d'un sociòleg competent i brillant, Daniel Bell ("The End of Ideology" 1960, i sobretot "The coming of the Post-Industrial Society" 1973): que introdueix i defineix el concepte de "societat postindustrial" i tampoc no es pot oblidar a un altre nivell la labor de divulgadors com Alvin Toffler ("Future Shock" 1970 i "The Tirdh Wave" 1980?).

Japó: és on es precisa millor el concepte de "societat d'inf."; ja el 1968 K Kohyama el contraposa al concepte de "soc. postindustrial" de Bell, per més

clarificador; i un any després, Y. Hayashi publica un primer llibre amb aquest títol, aportant noves orientacions teòriques en el sentit que els béns o serveis econòmics tenen dos valors: el "funcional" (el clàssic "valor d'ús") i l'"informacional" (tots els altres), i que la "ratio" d'un valor en cada bé o servei difereix; en aquesta línia de raonament, les "soc. d'infor." es caracteritzen perquè el valor informacional" va sent més elevat en tots els béns i serveis.

De manera precoç, el ministeri de Comerç (RITE) endegà dues recerques (1968 i 1972) per mesurar el nivell "informacional" dels estats industrials. A partir de llavors, s'hi desplegaren altres iniciatives amb propòsits similars, entre les quals val la pena de citar els dos informes JACUDI (1972 i 1974 i el manual "Mètodes per a mesurar els fluxos d'informació (Ministeri de Telecomunicacions, 1975).

Europa: en general s'ha anat a remolc dels dos països anteriors, bé que amb algunes excepcions, i curiosament un dels informes més precoços es realitzà a Txecoslovàquia ("Informe RICHTA" 1977) en ocasió de l'anomenada "Primavera de Praga"; l'abstenció preferent es desenvolupà en el marc de l'OCDE (G. Anderla, "L'information en 1985" 1973), que impulsa l'estudi global del sector de la informació a Europa a partir del 1977; i finalment cal citar l'impacte del francès "Informe Nora-Minc" (1978), més polític que altra cosa.

b) *Amplitud del canvi*

Com ja és àmpliament assumit avui, l'origen principal del canvi d'estatut de la informació és la tecnologia. I més concretament, el *procés accelerat d'integració* de diverses tecnologies, que intervenen en alguna o diverses fases del tractament de la informació. Estem entrant ara en l'etapa d'organització tecnològica de la informació, que s'inicià els anys 50 amb la introducció de la informàtica/telemàtica en el tractament, estocatge i transmissió de la informació. Fins aleshores, la manipulació de la informació –tant des del punt de vista científic, com periodístic– s'havia fet de forma artesanal. Només la informàtica/telemàtica permet d'introduir uns processos de producció i manipulació de la informació que es poden considerar (amb certes reserves) "industrials".

Així doncs, comença el procés de ruptura, sobretot per desbordament, del concepte tradicional dominant d'informació". L'ampliació del concepte resulta imparabile i, en conseqüència, també una progressiva diferenciació d'aplicacions del concepte en camps difícilment reductibles.

D'acord amb D. Wolton (J.L. Lepigeon-D. Wolton, *L'information demain*, París, 1979, pp. 222 i ss), podríem esquematitzar en quatre els factors que caracteritzen l'organització tecnològica de la informació:

1. Una *reestructuració* dels dominis tradicionals de la informació a causa de la "distorsió" decisiva introduïda per la informàtica, perquè permet el tractament i la transmissió d'informacions d'estatut distint ("digitalitza" tot tipus de senyal, escrits, imatges, sons, etc.).

2. La *integració* de diferents camps de la informació d'actualitat: des de la premsa, ràdio i TV, fins als nous mitjans (videotex, teletext...) o els mateixos bancs i xarxes de transmissió de dades.

3. Una accentuació de la *competència* entre els quatre agents principals de la informació "gran públic" o d'actualitat: agències de notícies, premsa, nous mitjans i bancs de dades. Aquesta tendència sembla conduir a una nova *divisió del treball* en la cobertura dels diferents camps de la informació, que fa preveure un difícil futur per a la premsa.

4. Una *internacionalització* dels problemes de la informació, a causa de la progressiva interconnexió de tots els sistemes d'informació per damunt les fronteres (emissions de TV per satèl·lit, transferència internacional de dades...), plantejant tres grans blocs de qüestions:

- la circulació internacional (debat NOII)
- la sobirania nacional en infor. i cultura
- la redefinició dels dominis públic/privat.

En definitiva, ens trobem en una nova etapa històrica dita d'“explosió informativa”, que provoca, no sols una crisi del concepte tradicional d'informació, sinó sobretot de l'estatut tradicional (vinculació al coneixement de la realitat social conjuntural), per una ampliació progressiva de la seva projecció (vinculació a tot el camp del coneixement).

La crisi del concepte per a la multiplicació dels camps d'interès i d'aplicació planteja una qüestió central: l'ordre jeràrquic entre aquests nous usos, la *jerarquia* que es va imposant (socialment?, econòmicament?) entre ells, o sia, el nou estatut que prefigura la crisi.

Convé fixar-nos ara, doncs, en els problemes de legitimitat social que acompanyen la crisi del concepte, i que poden fer entreveure tendències en la concessió d'un nou estatut a la informació...

Canvi de legitimitat

Plantejo aquí, només a tall d'hipòtesi, el pas que s'està realitzant des d'una legitimitat de tipus polític, a una altra basada en el coneixement, en general (tal com planteja Wolton, *ibid.*).

a) *La legitimitat “política”*

Segurament que la primitiva concepció occidental d'“informació” (des del llatí “in-formare” = donar forma) entenia implícitament o explícita, que es tractava d'una *operació de producció* d'algun tipus de coneixement. Informar, en el seu sentit etimològic i filosòfic, equivalia a organitzar alguna cosa in-forme, que, en termes actuals, es podria entendre com organitzar els fets d'experiència reduïbles a dades.

Aquesta tradició es perdé o passà a un segon pla amb l'avenç de la societat industrialcapitalista, la qual, a poc a poc, situà en el centre de l'interès col·lectiu una nova activitat anomenada “*periodisme*”. El periodisme aparegué i es consolidà perquè tenia una funció molt clara en aquestes societats modernes: facilitar la circulació de “notícies” entre els nous subjectes de l'acció social (classes dirigents, grups d'èlite, individus qualificats, etc.) i, en definitiva, oferir nous mètodes d'autocomprensió de la creixent complexitat social, del canvi profund i ràpid que operava la industrialització.

Històricament, sembla indiscutible que el periodisme serví de manera singular a l'organització i cohesió de les classes dirigents, i en conseqüència ha estat sempre estretament vinculat als mecanismes de poder. És probablement per això que el concepte d'informació utilitzat tradicionalment pel periodisme ha arrossegat una *càrrega política* molt accentuada. Això es pot comprovar tot al llarg de la història del periodisme, i concretament, podríem referir-nos, per posar un cas, a la història del concepte de llibertat, generalment associada a la “llibertat d'informació”, bé que amb matisos importants en els diversos moments històrics: des de la primera reivindicació de “llib. de premsa i impremta”, a la “llib. de pensament i d'opinió” (Revol. Francesa), fins a la recent llib. de “buscar, rebre i difondre, sense consideració de

fronteres, les informacions i les idees a través de qualsevol mitjà d'expressió" (Declaració Universal dels Drets de l'home", art. 19. ONU 1948).

En aquesta tradició, la informació ha estat considerada patrimoni fonamental del periodisme, com a instrument paradigmàtic de control social del poder, i en últim extrem de garantia democràtica, segons la concepció liberal (tradició dominant i única realment important, que ni el leninisme va poder superar).

I la mateixa superació del periodisme escrit amb l'adveniment de la ràdio, primer, i després de la televisió, va afermar encara més la comprensió del periodisme com a garantia bàsica de "transparència" social i política, per la instantaneïtat entre els fets i les "notícies" sobre els fets. El principi de "tota informació per a tothom i a l'instant", es podia acomplir molt millor.

És a dir, ningú no discutia quina era la funció bàsica que definia la informació: la seva referència als fets "significatius", o sia, als fets relatius al poder. La informació és legítima, legitimant el poder com a poder democràtic (= "transparent"). És en aquest sentit que cal entendre el principi tan reiterat: "la llibertat d'informació és la garantia de totes les altres llibertats".

b) *La legitimació "coneixement"*

La legitimació "política" de la informació comença a entrar en crisi quan s'acumulen tota una sèrie de condicions històriques, sobretot de caràcter tecnològic, que – com hem vist – extenen exponencialment les aplicacions del concepte d'informació, i per tant en desplacen també la font tradicional de legitimació social.

Si bé és cert que la informació com a organització jerarquitzada dels fets d'actualitat amb destinació pública (periodisme), continua i continuarà tenint plena vigència, sembla que l'evolució de les NTI ha situat en primer terme, o si es vol, ha desplaçat el concepte d'informació al nucli mateix del desenvolupament de les societats superindustrialitzades. En la mesura que aquest estadi de l'evolució industrial es defineix per la centralitat del coneixement (I + D), la informació ha passat a ser com la "matèria primera semifabricada" bàsica de les societats actuals. La informació és redefinida per la seva relació amb el camp del coneixement en general –bé que especialment al científic i tecnològic–, i per tant per la seva posició central en els processos de producció d'aquestes societats. La informació "periodística" queda desplaçada del centre de l'interès social, i esdevé un "gènere" més en el conjunt de les operacions de producció* manipulació de la informació.

En resum, sembla que les noves "societats d'informació" tendeixen a legitimar la informació com a recurs bàsic del seu desenvolupament global, i precisament per la seva vinculació directa a la producció de bons coneixements sobre la realitat, natural i/o social. La informació ja no interessa com a pretesa "transparència" del sistema polític, objectiu que havia estat el tradicional de la burgesia. En tot cas, es tracta d'un pur verbalisme sostingut encara per inèrcia en alguns programes polítics. Però, la tendència profunda del sistema socio-econòmic sembla ser la contrària: la *opacitat* de la presa de decisions (sobretot en les qüestions fonamentals, com matèria nuclear, econòmica, científica...), com a estratègia general de govern. I això, justament per la "sobre-informació" requerida en la presa de decisions més importants, que de fet fa impossible a nivell social la "transparència" política.

És en aquesta "legitimació pel coneixement" que sembla originar-se el que es perfila com a nou estatut de la informació. I d'aquí deriven justament alguns dels nous interrogants. S'hi poden observar en efecte alguns factors altament preocupants, com:

- el caràcter profundament *desigual* en la distribució de la informació, social i internacional, en el punt de partida (històric i geopolític) d'aquestes societats;
- l'encariment dels “serveis” d'informació en general, que provocarà encara una nova “*selecció natural*” entre els riscos en informació (= en poder, la nova classe dirigent?) i els pobres;
- una difícil relació entre *informació i acció social*, ja que es neutralitza l'antiga dimensió “reivindicativa” de la informació com a “major democratització”;
- i una *arbitrarietat no patent* en l'organització del coneixement i de la informació (a conseqüència de la necessitat de classificació del saber en unes categories, segons interessos particulars, ben diferent de l'arbitrarietat “política” d'abans, fàcilment identificable).